

Kárpátaljai református lelkészek börtön- és lágerélményei

A szovjet csapatok bevonulásától kezdődően 1958-ig Kárpátalján számos református lelkészt tartóztattak le, s legalább 16-ot ítéltek el (Gecse Endre még az ítélethozatal előtt meghalt a börtönben).¹ Az elítélt lelkészek nagy része megjárta a sztálini lágerok valamelyikét, s többségükben az úgynevezett Keleti Baráti Kör nevű, egyházon belüli ébredési mozgalom tagjai voltak. E kör 1936-ban alakult (a csehszlovák éra idején), s célja a lelkészek önképzésén kívül az öntudatosabb református hitre való nevelés, a hívek lelki életének gondosabb ápolása volt. A mozgalom, mivel a hit elmélyítését célozta, természetesen szemet szúrt az ateista államhatalomnak. Mikor a Keleti Baráti Kör meghatározó tagjait letartóztatták, a vádpontok között e tagságuk is szerepelt. Ez azért volt büntetésre méltó, mivel a mozgalom nevét a hatalom úgy értelmezte, hogy a magyar impériumot kelet, azaz a Szovjetunió felé akarják kiterjeszteni.² Vádpontok ezen kívül is voltak bőven: kolhozellenes agitálás, a mozi és a tánc tiltása (avagy a szovjet kultúra és irodalom terjesztésének megakadályozása – mivel a lelkész a Biblia fontosságát hangsúlyozza), kémkedés, az ifjúság félrevezetése, amerikai kapcsolatok. A lelkészek megpróbálták védekezni a koholt vádak ellen, de mindegyik esetben sikertelenül. Forgón Pál, több lelkésztársához hasonlóan, visszaemlékezéseiben leírja, milyen vádakkal illették, melyek közül ő maga egyetlen pontot vélt igaznak: a marxizmus-leninizmus ellenes gondolkodásmódot.³

Alább öt református lelkész: Kovács Zoltán, Gulácsy Lajos, Horkay Barna, Zimányi József és Forgón Pál letartóztatásáról és lágerélményeiről számolunk be, a teljesség igénye nélkül. Az első négy „baráti körös” lelkészként került lágerbe, Forgón Pált pedig „szovjetellenes tevékenységért” ítélték el.

KOVÁCS ZOLTÁN 1907-ben született Vágsellyén,⁴ Nyitra megyében. Édesapja forgalmi tisztviselő volt a vasútnál. A család Erdélyből származott, de a nagyapa, Kovács Albert révén elkerültek onnan, őt a budapesti teológiai akadémia tanárává választották. Az édesapa, Kovács Béla talán emiatt tartotta fontosnak, hogy két fiát, Lászlót és Zoltánt a nagyenyedi kollégiumba írassa. Ennek elvégzése a I. világháború és a határlezárások miatt nehézségbe ütközött, a fiúk több mint két évig nem tudtak hazamenni.

¹ FORGÓN PÁL: *Ott voltam, ahol a legszebb virágok nyílnak. Egy kárpátaljai magyar református lelkész a gulágon*. Kálvin Kiadó, Bp., 1992., 28.

² HORKAY BARNA: *A Keleti Baráti Kör. Képek a kárpátaljai ébredésből*. Kom Over En Help Alapítvány, 1998., 155.

³ FORGÓN: i.m. 10.

⁴ Kárpátaljai Területi Állami Levéltár (továbbiakban: KTÁL), Ungvár, P-1420 fond, I. opisz

A gimnáziumot így is Sárospatakon kellett befejezniük.⁵ Kovács Zoltán 1933-ban az ottani teológián tett lelkészvizsgát. Segédlelkészi éveit Miskolcon töltötte, majd 1943-ban Nagyszőlősrre választották meg hitoktató lelkésznek. 1944-ben házasságot kötött Mezei Erzsébettel, akivel miskolci évei alatt ismerkedett meg.⁶ Ugyanebben az évben, az oroszok bejövetele miatt, nagyszőlősi munkájától meg kellett válnia. Így került Tiszaújlakra feleségével. Négy évig laktak az ottani parókián, de 1949 februárjában az állam rátette a kezét az épületre azzal az indoklással, hogy „*az egyháznak ingatlana nem lehet s különben is a nép építette fel s az a nép tulajdona s ami a népé, azzal az állam rendelkezik.*”⁷ Télvíz idején kellett kiköltözniük a parókiáról, s egy család adta kölcsön nekik az egyik szobáját. Innen vitték el 1949. március 19-én Ungvárra. Tárgyalását ugyanez év május 24–25-én tartották: 25 év lágerbüntetést kapott. Október 2-ig volt az ungvári börtönben, csak ekkor szállították át Lembergbe a többi rabtársával együtt.⁸ Feleségénél, aki éppen várandós volt, letartóztatása után 5 nappal, a nyolcadik hónapban megindult a szülés. Kisfiuk nyomorékként jött a világra.⁹ Ugyanebben az időben még öt lelkésztársát tartóztatták le: Asszonyi Istvánt, Huszti Bélát, Györke Istvánt, Pázsit Józsefet, Gulácsy Lajost.¹⁰ Némelyikükkel egy helyen volt több hónapig, aztán más-más helyre kerültek.

GULÁCSY LAJOS 1925-ben született Tivadarfalván, egy vasutas család hetedik gyermekeként. A középiskola elvégzése után Budapestre került műszaki tisztviselőnek a Mátyásföldi Repülőgépgyárba. A háború végéhez közeledve, hazaindult szülőfalujába, ahol megtudta, hogy minden 18–50 év közötti férfit málenkij robotra visznek. Visszafordult s Debrecenbe ment, ahol egy vagongyárban dolgozott.¹¹ A következő év nyarán jött haza, ahol a nehéz körülmények ellenére megindult az ébredési mozgalom. Gulácsy Lajos is hitre jutott, s elhatározta, hogy lelkész lesz. Beiratkozott a debreceni teológiára, de mivel közben lezárták a határt, tanulmányait már nem tudta elkezdni. A „baráti körös” lelkészek mellé lett beosztva mint kisegítő (minden hónapban más-más lelkész mellett készült, tanult). Központi helye Munkácson volt

⁵ KOVÁCS ZOLTÁN: *Bilincsen is békességben Istennel. Szibériai rabságom története.* A Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, Bp., 1990. 9–12.

⁶ i.m. 12.

⁷ i.m. 14..

⁸ i.m. 38–39.

⁹ i.m. 127.

¹⁰ i.m. 35.

¹¹ GULÁCSY LAJOS: *Mélyégből a magasba. Bizonyágtétel az elmúlt időkről.* Kárpátaljai Református Egyház Sajtóosztálya, Patent Nyomda, Ungvár, 2000. 8.

Kovács József mellett. Hittantanítással és konfirmációi előkészítéssel foglalkozott.¹² Innen vitték el 1949. március 19-én. 10 évi lágerre ítélték, ugyanakkor volt a tárgyalása, mint Kovács Zoltánnak.¹³ Valószínűleg azért kapott enyhébb büntetést, mert még nem volt hivatalos teológiai végzettsége. Menyasszonya, Ádám Emma több mint hét évet várt rá.¹⁴

HORKAY BARNA 1908-ban született Kistárkányon,¹⁵ papi családban. Már gyermekkorában közel állt hozzá a hit és a vallás, mégsem papi pályára szánták. Atyai nagybátyja, egyúttal keresztpapja, gyermektelen magas rangú katonatiszt volt. Fia helyett Barnából akart katonatisztet nevelni. A tizenéves fiú fel is készült arra, hogy a „Ludovikára” megy, szíve mélyén azonban a katonatisztképző intézet helyett az apja és bátyja hivatását szeretne volna folytatni. Az érettségi után be kellett volna iratkoznia a katonai iskolába, de keresztpapja megüzente: a háború utáni zavaros idők miatt nem tudja elintézni, hogy felvegyék.¹⁶ Horkay Barna a hírt örömmel fogadta, és beiratkozott a sárospataki teológiára. 1931-ben lett lelképásztor. Mégis úgy érezte, hiányzik valami az életéből. Nem sokkal később tagja lett az akkor alakuló Baráti Körnek, s az egyik ilyen összejövetelen élő hitre jutott. Attól kezdve aktív tagja lett a szervezetnek: részt vett csendes napok, leánykonferenciák, bibliakörök szervezésében. 1942-ben feleségül vette Törzsök Dolorózát.¹⁷ A szovjet csapatok bevonulása után a Baráti Kör tovább folytatta tevékenységét, ami nem tetszett a fennálló hatalomnak és a hivatalos egyházi vezetésnek sem. Néhány lelkész elhatározta, hogy bizonysgot tesz Sztálinnak a hitéről. Levelet intéztek hozzá, melyben Nabukodonozorhoz hasonlították. A levelet – hogy a többiek ne kerüljenek bajba – Zimányi József és Horkay Barna fogalmazta és írta alá.¹⁸ Mindez 1947 márciusában történt. Hónapokig semmilyen intézkedést nem hoztak ellenük. 1947 szeptemberében azonban az ungvári területi meghatalmazott Ungvárra hívatta Simon Zsigmondot, a Baráti Kör vezetőjét, és közölte vele, hogy a Baráti Kört betiltotta.¹⁹ Október 17-én letartóztatták Horkay Barnát, és később kiderült: Zimányi Józsefet is.²⁰ Büntetésük 7 év börtön lett. Ez talán enyhének látszik, de a lágerévek alatt derült csak ki, hogy az ítéletében

¹² i.m. 9.

¹³ KOVÁCS: 1990, 36–38.

¹⁴ GULÁCSY: 2000, 8.

¹⁵ KTÁL, Ungvár, P-1420 fond, I. opisz

¹⁶ HORKAY: i.m. 19.

¹⁷ i.m. 41.

¹⁸ i.m. 116.

¹⁹ i.m. 152.

²⁰ i.m. 157. és ZIMÁNYI JÓZSEF: *Tűzszlopoddal a jéghegyek között*. Éjféli Kiáltás Misszió, Bp., 2006. 122.

az is szerepelt: nem mehetnek haza Kárpátaljára, hiába töltik le a büntetést. A letartóztatások után az is napvilágra került, hogy már jóval korábban figyelték a „baráti körös” lelkészeket, és gyűjtötték az anyagot ellenük.²¹ Horkay Barna a feleségét, egy kislányát és egy kisfiát hagyta itthon, a második kisfia letartóztatása után 5 hónappal született. A felesége úgy adott hírt a születéséről, hogy a csomagra a gyermek nevét írta feladóként.²²

ZIMÁNYI JÓZSEF 1917-ben született Törökszentmiklóson,²³ római katolikus édesapa és református édesanya gyermekeként. Tízéves volt, mikor szülei elváltak, testvéreivel együtt az édesapa felügyelete alá került, aki néhány hónap múlva öngyilkosságot követett el.²⁴ Édesanyja, aki nagyon nehéz anyagi körülmények között élt, csak legfiatalabb gyermekét tudta magához venni. Így került a gyermek Zimányi József másik öccsével együtt egy budapesti baptista árvaházba.²⁵ A fiatalon hitre jutott fiú tehetsége, szorgalma, Isten iránti elkötelezettsége hamar kitűnt az árvaházban is, ezért amikor foglalkozást kellett választania, az igazgató felajánlotta neki, hogy kivételesen az árvaház támogatná a továbbtanulását, ha baptista teológiára megy²⁶ (az esetek többségében az árvaház valamilyen szakmára készítette fel a növendékeit, további tanulásukat nem tudta anyagilag támogatni). Zimányi ezt visszautasította, s 1937-ben felvételi vizsgát tett a Debreceni Református Teológián. 1941-ben lett segédlelkész, majd 1943-ban missziói lelkész Kárpátalján.²⁷ Teológiai évei alatt egy kisebb árvaházat alapított Debrecenben, ennek révén ismerkedett meg jövődöbéli feleségével, Dobos Margittal, aki az árva gyerekeket gondozta. 1943-ban, négyévi jegyesség után kötöttek házasságot.²⁸ Kárpátalján kapcsolatba került a Keleti Baráti Körrel, s annak oszlopos tagja lett.²⁹ Egy alkalommal, mikor Kígyós községben tartott evangélizációt, felkereste Bereg megye akkori KGB főnöke, bizonyos Cibulka kapitány, s érdekes ajánlatot tett a lelkésznek. Látva, hogy mennyire hallgatnak a papra az emberek, felajánlotta neki, hogy legyen Kárpátalja püspöke, havi 5000 rubel fizetéssel, lakással, gépkocsival. A feladata „mindössze” annyi lenne, hogy havonta jelentést kell tennie arról, miről beszélnek a hívek és a papok a református egyházon belül. Zimányi nem fogadta el az ajánlatot. A kapitány

²¹ HORKAY: i.m. 152.,163.

²² i.m. 152., 199.

²³ KTÁL, Ungvár, P-1420 fond, I. opisz

²⁴ ZIMÁNYI: i.m. 28.

²⁵ i.m. 29.

²⁶ i.m. 49.

²⁷ Uo.

²⁸ i.m.: 53–54.

²⁹ i.m. 81.

figyelmeztette: nem maradhat sokáig szabadlábon, mert a KGB feltárta előtte a lapjait, ő pedig visszautasította.³⁰ Később, mikor a beregszászi börtönben újra találkozott Cibulkával, az felemlgette neki kihallgatás közben, hogy „Na, Zimányi, nem lett volna jobb a püspöki székekben ülni?”³¹ – A KGB előszeretettel provokálta azokat a lelkészeket, akik nem voltak hajlandóak együttműködni. Zimányiék már a levél megírásakor elhárították: egyik lelkész sem szól a feleségének az ügyről semmit, ha később kihallgatják őket, ne vádolják bűnrészességgel egyiket sem. Igaz, akkor még nem ismerték a KGB módszereit, de az elővigyázatosság hasznosnak bizonyult: a feleségeket nem vonták kérdőre.³² Zimányit egyszerre tartóztatták le Horkayval, s ugyanazt a büntetést kapta, mint társa: hét év kényszermunkatábor és életfogytig tartó száműzetést.³³ Norilszkba került, egy atombombák gyártását előkészítő üzembe.³⁴

FORGON PÁL 1913-ban született Szernyén.³⁵ Teológiai tanulmányait Losoncon végezte. 1939-től tiszakeresztúri lelképásztor volt, majd Viskre került. A Kárpátaljai Református Egyházkerület későbbi püspöke ellen 1948-ban indult a hajtóvadászat, amikor egy névtelen levelet dobtak be a helyi beszpekás³⁶ udvarába, amelyben azzal vádolták Forgont, hogy a templomban a kolhoz ellen prédikált, és összeszidta azokat, akik már beléptek. 1951. december 13-án tartóztatták le. 25 évi lágerbüntetést és 5 év „vándorlást”³⁷ kapott. Forgon Pál említi meg, hogy mi alapján kapott valaki 10 vagy 25 évet: a 10/2-es törvénycikkely alapján 10 évre ítélték valakit, ha egyetlen ember előtt tett a vádlott valamilyen szovjetellenes kijelentést, 25 évre, ha több ember előtt.³⁸ Ő, lelkész lévén, mindig sok emberhez beszélt.

***

Egy-egy börtöncellába többször annyi embert zsúfoltak be, mint ahány rendszeren elfért volna. Sokszor felváltva kellett használni a fekhelyet. Több lelkész is említi: ha vallatásra hívták az embert, a cellaajtó előtt az ő elkiáltotta magát, hogy „boku K”

³⁰ i.m. 82–83.

³¹ i.m. 97.

³² i.m. 90.

³³ i.m. 122.

³⁴ i.m. 145.

³⁵ KTÁL, Ungvár, P–1420 fond, I. opisz

³⁶ Beszpeka: a szovjet belügyi szervek ukrán népi elnevezése, amit magyarok átvettek és ma is használnak Kárpátalján.

³⁷ Nem térhet haza a szülőföldjére a 25 év letelte után sem, „vándorolni” kényszerül, azaz száműzetésben van.

³⁸ FORGON: i.m. 13.

vagy „boku F”, aszerint, hogy milyen betűvel kezdődik annak a rabnak a vezetékneve, akit éppen kihallgatásra akarnak vinni. Állítólag azért nem mondták ki a rabok teljes nevét, hogy a szomszédos cellában levők ne tudják, hogy ki megy vallatásra.³⁹ Az információcsere azonban az ungvári börtönben is jól működött. Minden cellában volt orosz, lehúzható, guggolós WC. Ha a szagtalanítóból minden cellában kimerték a vizet, a WC csövein keresztül lehetett beszélni egymással.⁴⁰

A kihallgatások sokszor napokig tartottak, közben néhány óra pihenővel. Azzal próbálták vallomásra bírni a rabokat, hogy egy helyben kellett ülniük hosszú órákon keresztül, s így válaszolni folyamatosan a kérdésekre. Ütlegelést a szobán forgó lelkészek egyike sem említ, rájuk lelki nyomást akartak gyakorolni. Gulácsy Lajost például egyedül hagyták a szobában egy látszólag ottfelajtott fegyverrel az asztalon, várva, hogy mit tesz vele. Nem nyúlt hozzá.⁴¹ Kovács Zoltán kihallgatása közben két kihallgató tiszt dühöt színlelt, de látszott, hogy csak magukra erőltetik az indulatot.⁴² A megfélemlítés nem sikerült. Egy másik alkalommal egy nagyon nehéz, idegileg kimerítő kihallgatással próbálkoztak: két és fél nap leforgása alatt 52 órából 32 órát kellett ülnie a kihallgatói előtt egy kis széken, figyelni a feltett kérdésekre, s válaszolni is azokra.⁴³ Ha valaki nem akart beszélni a kihallgatás alatt, azt az alumíniumkesztyűkkel bírták szóra. A fogolynak bele kellett dugnia a kezét a rá illő méretű kesztyűbe. Ha a rab nemmel válaszolt, vagy nem akart beszélni, a nyomozó megnyomott egy gombot, s a fogoly mind az öt körme alá behatolt egy tű. Ez addig tartott, amíg a rab azt nem mondta: igen.⁴⁴

A kihallgatási módszerek tehát eltérőek voltak. A visszaemlékezők mindegyike megemlíti egy személyt, akitől mindenki félt: egy ruszin nőt, akit Maruszjának hívtak. A kivégzésre ítélt rabokat állítólag ő lőtte agyon.⁴⁵ Különben rabkísérő volt, s mindig háttal ment, hogy a foglyot szemtől szembe láthassa. „Nagyobb biztonságban éreztem magam a kihallgatóteremben, mint Maruszjával kettesben a börtönfolyosón” – emlékszik vissza az egyik református lelkész.⁴⁶

³⁹ i.m. 13., KOVÁCS: i.m. 26., ZIMÁNYI: i.m. 101.

⁴⁰ GULÁCSY: i.m. 17., ZIMÁNYI: i.m. 114. Utóbbi szerint ez a „telefon” nem mindegyik cellát kötötte össze egymással, csak nyolcat.

⁴¹ GULÁCSY: i.m. 18.

⁴² KOVÁCS: i.m. 33.

⁴³ Uo.

⁴⁴ ZIMÁNYI: i.m. 102.

⁴⁵ FORGON: i.m. 18.

⁴⁶ KOVÁCS: i.m. 41.

Az ungvári börtönből a rabokat általában nem sokkal az ítélelhozatal után indították Lembergbe,⁴⁷ ahol az elosztóláger volt. A foglyokat onnen szállították el a Szibéria különböző részein található munkatáborok valamelyikébe. A lebergi elosztóban szűk helyre voltak összezsúfolva a foglyok, de jobb volt a koszt, mint a börtönben – a lágerparancsnokok csak a dolgozni bíró rabokat vitték el.⁴⁸

Az utazási mód kezdetleges, emberi méltóságon aluli volt. Ha csak néhány napos távolságról volt szó, marhavagonokba⁴⁹ vagy úgynevezett „kultúrkocsikba”⁵⁰ zsúfolták az embereket. Ennek tejüveg ablakai voltak, a fülkéket egy méter magasságban deszkamennyezet osztotta két részre. A földszinten csak ülni lehetett, fent csak feküdni, így az „utasoknak” bizonyos időközönként cserélniük kellett.⁵¹ A rabok a vonaton alig kaptak vizet; Kovács Zoltánék csak akkor, ha mindegyik vagon összes utasa kórusban követelte azt. Gulácsy Lajoséknak napi negyed liter folyadék jutott, de egyik este például vacsorára sós halat kaptak – víz nélkül. Más megoldást nem találva, a lecsapódó párárt nyalták le a vagon vasrészeiről, hogy kínzó szomjukat némileg csillapítani tudják.⁵² Egy-egy szerelvényen nagyszámú rab utazott, a vonat csak ritkán, a nagyobb állomásokon állt meg. A rabkísérők ahelyett, hogy vizet készleteztek volna az előttük álló útszakaszra, sokszor el sem mentek az állomáson levő kútig, mert az nagyon messze volt (a rabszállító vonat mindig távolabb állt meg), s ha el is mentek, többször kellett volna fordulniuk a teli vödörrel, ezt a megterhelést pedig nem „vállalták”.⁵³

Kovács Zoltán és Gulácsy Lajos egy szerelvényen indult Ázsia belseje felé másik négy lelkész társukkal együtt, mégsem egy lágerbe kerültek. A vagonokat útközben le-, illetve átcsatolták.⁵⁴ Talán így akarták elkerülni, hogy egy térségből sokan egy helyre kerüljenek. A lágerlakókat időközben is cseréltették: egy rab néhány év alatt több lágert is megjárt. Kovács Zoltán például a hét és fél év rabsága alatt kilenc lágerben fordult meg. Így volt lehetséges az, hogy Forgón Pál és ő 1952-ben ugyanabba a lágerbe kerültek Omszkba, holott Forgont két évvel később ítélték el.⁵⁵ Horokay Barna került a legmesszebbre: Kolima a Csendes-óceán partvidékéhez van közel, tőlünk mintegy 17 ezer kilométerre.⁵⁶

⁴⁷ Ma Lviv, az ukrainai Lviv megye közigazgatási központja.

⁴⁸ GULÁCSY: i.m. 19.

⁴⁹ i.m. 21.

⁵⁰ Vasúti személykocsi, melyet rabszállításra alakítottak át.

⁵¹ Kovács: i.m. 43–44.

⁵² GULÁCSY: i.m. 21.

⁵³ Kovács: i.m. 46–47.

⁵⁴ i.m. 72.

⁵⁵ i.m. 88., 99., FORGON: i.m. 17.

⁵⁶ HOROKAY: i.m. 171.

A lágereknek két típusa volt, aszerint, hogy politikai vagy köztörvényes rabokat tartottak fogva. A politikai lágerben nagyobb volt a fegyelem és a biztonság. Horkay Barna először köztörvényes lágerbe került, emiatt sokszor forgott veszélyben az élete.⁵⁷ Egy esetben Gulácsy Lajosék lágerébe, ahol azelőtt csak politikai elítéltek voltak, 500 köztörvényes rabot hoztak. Ezek a személyek nem voltak hozzászokva az ott uralkodó munkafegyelemhez és szabályokhoz, kis idő múlva fellázadtak. El kellett onnan szállítani őket.⁵⁸

A láger barakkjaiban elszállásolt rabok száma változó volt: 20-tól 200 főig is terjedhetett⁵⁹, de „legalább” mindenkinek volt saját ágya. Havonta többször tartottak barakkrendezést, ami az átkutatás hivatalos ürügye volt. Barakkőr volt, de nem fegyveres. A barakk és a láger területén a rabok számára szabad volt a mozgás, de ha munkára mentek ki, fegyveres őrök és farkaskutyák kísérték őket. Ha valaki szökni próbált, az őrök lőhettek.⁶⁰

A rabok öltözete egy-egy lágeren belül egységes volt. Lembergben induláskor kaptak téli ruhát, tavasszal ezt lecserélték vékonyabbra. Télen visszakapták a régit, de nem feltétlenül a sajátjukat. Ha valami tönkrement, azt kicserélték, de minden darabnak előre szabott használati ideje volt. Alsóneműből két párat kaptak, míg az egyik mosás alatt volt, addig a másikat használták.⁶¹

A lágerben kapott étel zsírintenes és egyhangú volt, tápértéke és mennyisége csak arra volt elég, hogy ne haljanak éhen az emberek.⁶² Kovács Zoltán 82 kg-ról 54-re fogyott,⁶³ Zimányi József pedig 38–39-re (állítólag egy alkalommal munkából jött a hirtelen jött szélroham felkapta és elvitte, egy hóbucka állította meg).⁶⁴ Körülbelül 500–650 g volt a napi kenyéradag.⁶⁵ Íratlan szabály volt a lágerben, hogy ha valakitől rabtársa ételmet, főként kenyeret lop, azt minden következmény nélkül, önvédelemből megölheti, mert a kenyér életet jelentett.⁶⁶ 1952 márciusától 750 g-ra nőtt a rabok kenyéradagja, naponta háromszor kaptak kását és levest.⁶⁷

⁵⁷ i.m. 187.

⁵⁸ GULÁCSY: i.m. 41–43.

⁵⁹ HORKAY: i.m. 174., KOVÁCS: i.m. 58..

⁶⁰ GULÁCSY: i.m. 22., 47.; HORKAY: i.m. 187.

⁶¹ GULÁCSY: i.m. 22–23.

⁶² i.m. 37., ZIMÁNYI: i.m. 137.

⁶³ KOVÁCS: i.m. 79.

⁶⁴ ZIMÁNYI: i.m. 168., 176.

⁶⁵ GULÁCSY: i.m. 37.

⁶⁶ KOVÁCS: i.m. 52.

⁶⁷ i.m. 109. – Kovács Zoltán visszaemlékezéseiben megemlíti egy érdekes történetet. A foglyok otthonról kaphattak csomagot, a családtagok ételmet küldhettek számukra. Az egyik csomagban Kovács Zoltán kukoricalisztet (darát) is kapott. Úgy tervezte, hogy puliszkát főz belőle. Abban a lágerben volt két jó

A családtagokkal való kapcsolattartásra volt némi lehetőség: a Szovjetunió állampolgárai évente kétszer írhattak haza levelet.⁶⁸ A rokonok a csomagok küldése mellett bármennyi levelet írhattak. Aki viszont nem szovjet állampolgárként került a lágerbe (például német vagy magyarországi hadifogoly volt), nem adhatott hírt magáról az otthon maradtaknak. Szintén Kovács Zoltánnal történt, hogy egy lágerbe került egy kaposvári fiatalemberrel, aki nem üzenhetett haza. Kovács felesége miskolci származású volt, családja akkor is ott élt. A lelkész a feleségének írt levelében ezt a kódolt mondatot üzentte: „Kertész János Sógoromat szeretettel köszöntöm Kaposváron”. A feleség megértette az üzenetet, s továbbította szüleinek Miskolcra. A szülők valamilyen módon rátaláltak a címzettekre, akik örömmel konstatálták, hogy fiuk életben van, és így adott jelt magáról.⁶⁹

A köztörvényes rabok bármennyi levelet írhattak, bármilyen nyelven.⁷⁰ A politikai elítélteknek minden esetben oroszul kellett írniuk, a cenzúra miatt.⁷¹ Volt olyan levél, amelyből a kézbesítéskor csak a címzés és az üdvözlés volt olvasható, a többi részt kihúzták. Zimányi József, mivel a felesége majd' egy éve nem hallott felőle semmit, táviratot küldött haza, s abban a következő mondat is szerepelt: „Könnyű munkán vagyok.” Másnap meglátogatta a kémelhárító, kihallgatásra rendelte. Megpróbálta rávenni a lelkészt, vallja be: megbeszélte a feleségével, hogy ha hadiüzembe fog kerülni, azt ezekkel a szavakkal jelzi a táviratban. Zimányit meglepte az ostoba vád, végül a kémelhárító is békén hagyta.⁷²

Ha a rab nem tudott oroszul – s az esetek többségében nem tudott –, meg kellett kérnie valamelyik rabtársát a fordításra. A dohányosok gyakran visszaéltek ezzel. A dohány kincsnek számított a lágerben, sokan képesek voltak a napi kenyéradagot is elcserélni egy adag dohányért, sőt, tettelegességhez is folyamodtak.⁷³ Az egyik lelkész sokáig nem értette, a felesége miért küld minden csomagban dohányt. Mivel nem dohányzott, szétosztotta rabtársai között. Végül rájött, mi lehet a különös dohányküldemények oka: a fordító, aki maga dohányos volt, minden levél végére önkényesen hozzátoldotta: a levélíró kér dohányt.⁷⁴

---

barátja, a báró származású Pongrácz Dezső és a cigány Romos Pista. Kovács Zoltán mindkét barátját meghívta puliszkát enni, de mivel nem volt evőeszközük, így kézzel nyúltak a közös tálba. A lelkész visszaemlékezéseiben derűsen megjegyzi: valószínűleg először fordult elő a történelemben, hogy a cigány, a báró meg a pap egy kondérból evett. (Kovács: i.m. 86.)

⁶⁸ Kovács: i.m. 70–71.; Gulácsy: i.m. 21..

⁶⁹ Kovács: i.m. 75–76.

⁷⁰ Horkay: i.m. 187.

⁷¹ Kovács: i.m. 70.

⁷² Zimányi: i.m. 189–190.

⁷³ Gulácsy: i.m. 37.

⁷⁴ Kovács: i.m. 71.

***

Egy ateista propagandát folytató hatalom által hivatalosan javító-nevelő céllal működtetett lágerben – ahová lelkészeink épp a vallási meggyőződésük miatt kerültek – nem volt kérdés a Biblia használatának tiltása. Már a letartóztatáskor, az első motozás során, elvették azt a lelkészekről. De hogy lehet meg egy olyan lelkész Szentírás nélkül, akinek korábban mindennapi lelki szükséglete volt annak olvasása? Természetes, hogy akinek életében fontos szerepet játszott Isten Igéje, egyre csak arra tudott gondolni, miként szerezhetne egy Bibliát magának, vagy annak akár csak töredékét is. Sokuknak csodás módon adatott meg az Ige olvasásának valamely módja.

Horkay Barna írja, hogy amikor elindították őket Ungvárról Lembergbe, a visszkapott személyes tárgyai között ott találta legjobb barátja, Zimányi József Bibliáját, akivel egyszerre tartóztatták le. Töprengett, vajon hogy kerülhetett oda? Kiderült, hogy a tiszt, aki ellenőrizte a dolgaikat, emberséges volt, megszánta Zimányit, s visszacsempészte az elkobzott Bibliát neki. Csak a táskát tévesztette el. Így került a Szentírás Horkay Barnához, aki annak nagyon örült.⁷⁵ Később Szibériában, a lágerben megtalálták nála, s elvették. Ezért a felesége lapjaira bontott szét egy Újszövetséget, a lapokba egyenként kekszet csomagolt, úgy küldte el a lágerbe. Az örök, akik minden otthonról jött küldeményt átnéztek, úgy hitték, csomagolópapír.⁷⁶

Gulácsy Lajos menyasszonya egy puhakötésű Bibliát tett egy kukoricadarával teli kis vászonzsákba. Az őr nem nyitotta ki a zsákot, csak megtapogatta, és ezt mondta mosolyogva a lelkésznek: „Ludvig, a mama küldött neked finom szalonnát!” Fogalma sem volt, mi rejtőzött valójában a csomagban.⁷⁷ Később a lelkésznél volt a Biblia, amikor váratlanul orvosi vizsgálatra rendelték, ahol teljesen le kellett vetkőznie. Nagyon megijedt, hogy el fogják venni tőle, mert hirtelen nem tudta sehová elrejtetni. De az orvos, aki szimpatizált vele, megértette, hogy valami baj van. Ezért amikor a bizottság többi tagja nem nézett oda, intett neki, hogy tegyen úgy, mintha már felfelé öltözködne. Így a nadrágját nem kellett levenni, aminek a szárában ott lapult a Biblia.⁷⁸

Forgon Pál szintén élelmiszercsomagban kapott a feleségétől Bibliát. Az őr megkérdezte, milyen könyv az? Forgon azt felelte, imakönyv, így nála hagyták.⁷⁹ Kovács Zoltánhoz is „csomagolópapírként” jutott el a Szentírás. Összefűzte, titokban olvassgatta. Egyik nap vigyázatlan volt, s egy őr észrevette. Odament hozzá, és azt kérdezte: „Isten van?” – „Nekem van!” – felelte a lelkész. Az őr továbbment, nem lett baj az

⁷⁵ HORKAY: i.m. 163.

⁷⁶ i.m. 179.

⁷⁷ GULÁCSY: i.m. 40.

⁷⁸ Uo.

⁷⁹ FORGON: i.m. 30.

igeolvasásból.⁸⁰ Zimányi József, miután valamennyire megtanult oroszul, a következő módon jutott hozzá egy orosz nyelvű Újszövetséghez: több lágertársával összefogva eladták 6 napi vacsorakenyerüket (ez volt a legfontosabb erőforrás, 30 dkg a napi 65-ből). Kaptak érte összesen 30 rubelt, s egy velük dolgozó „szabad ember” megvette nekik a városban a Bibliát. Felváltva olvasták, persze, nagyon kellett vigyázniuk, hogy az örök észre ne vegyék.⁸¹

***

A lágerek mindennapjait nagyrészt a reggeltől estig tartó kényszermunka töltötte ki. Ennek jellege leginkább attól függött, mit engedtek meg az éghajlati viszonyok, mire volt épp szükség, s mire adtak parancsot felsőbb hatalmi körökből. Az, hogy kit milyen munkára osztottak be, gyakorta nem a végzettségtől függött: bárkiből lehetett mérnök, építész, asztalos, de még gyógyszerész is.⁸²

Kovács Zoltán előbb a tajgába került, Tajsetbe, ahol fakitermeléssel foglalkoztak, és a fűrész, később a motoros fűrész használatát kellett a raboknak elsajátítaniuk. Később áthelyezték az egész lágert Omszkba, ahol benzinyár építése zajlott. Az építőmesterek is a foglyok közül kerültek ki, elég egyszerű módon. Az egyik nap a brigadéros megkérdezte a lelkésztől: „Fogsz falat rakni?” „Fogok!” – volt a válasz abból a megfontolásból, hogy kisebb lesz a fizikai megterhelés. Így lett a papból építőmester, minden szakképesítés nélkül, egy szóra.⁸³ Évek múlva, mikor kiszabadult, és újra szolgálatba állt az egyik kárpátaljai gyülekezetben, fel akarta használni építőmestertudását. A gyülekezet ki szeretne bővíteni a lelkészlakást, de nem találtak építőmestert. A lelkész felajánlotta: ő majd elvégzi a munkát. A hívek csodálkozva néztek, hogyan tett szert a pap ilyen ismeretre. Ő büszkén felelte, hogy a lágérben. Erre a hívek legyintettek egyet, s azt mondták: „Olyan is az, tiszteletes úr!” – a lágérben szerzett mesterségek minőségének nem volt becsülete az itthon maradottak szemében.⁸⁴

Gulácsy Lajos, gyenge fizikumú lévén, nem bírta a nagy megterhelést, ezért asztalosműhelybe került segédnek (a műhely fűtött, zárt helyiség volt, a téli nyílt tereppel ellentétben). Előtte soha nem végzett ilyen jellegű munkát. Rövid időn belül a fölötte levő asztalosmestert kihelyezték a terepre, mert ő már eléggé felerősödött fizikailag. Így a lelkészt „előléptették”, és kapott egy segédet is maga mellé. Nem lett volna

⁸⁰ Kovács: i.m. 82.

⁸¹ ZIMÁNYI: i.m. 166.

⁸² Amikor egy fiatal ember – mivel el tudta olvasni a latin betűkkel írott receptet –, kiadta magát gyógyszerésznek, nem kételkedtek végzettségében, lefokozásának egyéb oka akadt: az egyik barátjával együtt megitták az alkohol tartalmú gyógyszerek egy részét. (Kovács: i.m. 92.)

⁸³ Kovács: i.m. 65.

⁸⁴ i.m. 67.

semmi probléma, ha egy nap a lágerparancsnok nem áll elő azzal a kéréssel, hogy készítsenek neki egy kulccsal zárható, fiókos íróasztalt. Fogalmuk sem volt, hogyan kezdjenek hozzá, de a mivel a műhelyt nem szerették volna elhagyni, megpróbálták a kívánságot teljesíteni. Az asztal nagy nehézségek árán elkészült, és olyan jól sikerült, hogy a parancsnok most már hozzá illő széket is óhajtott.⁸⁵

Zimányi József kezdetben kubikosként, földmunkásként dolgozott. Egy köbméteres gödröt kellett kivájniuk egy nap alatt, ez számított 100%-os teljesítménynek. A tíz kilós csákány szinte visszapattant a keményre fagyott földről, s a gyenge fizikumú lelkész még az 50%-ot is alig tudta teljesíteni. Mivel a brigád összteljesítménye az egyéni munkától függött, ha valaki nem jól teljesített, lehúzta a többieket is: nem jött ki a 100%. Ez büntetést vont maga után: az egész brigád kenyéradagját lecsökkentették. A lelkészt ezért brigádtársai naponta megverték, rugdosták. A verések egy hónapig tartottak, de amikor látták, hogy nem szimulál, tényleg nem bír dolgozni, abbahagyták az ütlegetést.⁸⁶

A rabok számára lassan teltek az évek. De eljött az 1953. esztendő. Sztálin halála után 15 évet elengedtek a foglyok büntetéséből. Egy korábbi rendelet értelmében pedig, ha valaki túlteljesítette a napi normát, a többletmunka jutalmaként egyszerre két vagy három napot vontak le büntetéséből. (Ezt korábban megnövelt kenyéradaggal vagy pénzzel jutalmazták.) Így történhetett meg, hogy valaki a hátralevő büntetését fele annyi idő alatt letölthette. Szabadon engedték, de haza nem mehetett: száműzésben élt, csak munkájáért már fizetést kapott. 1955-ben a száműzöttek hazatérhettek, de sokan csak az 1956-os általános amnesztiának köszönhetően hagyhatták el a lágert, s térhettek haza szülőföldjükre.⁸⁷ Lágert megjárt lelkészeink mindegyike elhelyezkedhetett eredeti foglalkozása szerint, de némelyiküknél az volt a kikötés, hogy nem szolgálhat ugyanabban a gyülekezetben, ahol a letartóztatása előtt, és határmenti övezetbe sem kerülhetett.⁸⁸

Akadtak azonban olyan lelképászorok is, akik elhivatottságukért életükkel fizettek. A református egyház egyik ilyen mártírhalált halt lelkésze Gecse Endre, akinek aktív, az egyház felvirágzásáért, a lelki élet megerősödésért folytatott tevékenysége enyhén szólva nem aratott tetszést az ateista elveken alapuló hatalom szemében. De ki is volt ő?

⁸⁵ GULÁCSY: i.m. 25–28.

⁸⁶ ZIMÁNYI: i.m. 153., 154.

⁸⁷ FORGON: i.m. 17.

⁸⁸ i.m. 103..

GECESE ENDRE 1907-ben született Gálocsban, papi családban.⁸⁹ Édesapja a község református lelképásztora volt. Gimnáziumi tanulmányait Sárospatakon végezte, s apja és nagyapja nyomdokait követve ugyanitt 1924-ben beiratkozott a főiskola teológiai tagozatára. Négy év múlva, 1928-ban már letette első lelkészképesítő vizsgáját (kispapi vizsga) a tiszánineni egyházkerület lelkészképesítő bizottsága előtt, s ez alapján segédlelkészként tevékenykedhetett.⁹⁰ Két év elteltével – immár Kassán – letette második lelkészképesítő vizsgáját (nagyapapi vizsga), ennek értelmében már teljes jogú, választható lelkész lett. Segédlelkészi éveit szülőfalujában töltötte. Édesapja halála után, 1931-ben a gálóczi református gyülekezet lelképásztorává választotta.⁹¹

Megválasztása után teljes erővel vetette bele magát a gyülekezeti élet szervezésébe: hétköznaponként heti három, vasárnaponként két alkalommal tartott istentiszteletet, a helyi fiatalokból énekkart szervezett, színdarabokat tanított, melyekkel más községekben is felléptek. Nyári vasárnapokon rendszeresen szervezett vallásos délutánokat, ahol a hitben való járásra buzdította a gyülekezet tagjait. Nagy hangsúlyt fektetett a hitoktatásra, a fiatalság nevelésére.⁹² Ekkor még szabadon megtehetette.

Miután a parókia, melyben édesanyjával és egyik lánytestvérével élt (bátyja Beregszászban volt jegyző, másik nővére pedig Kistárkányban tanítónő), lakhatásra egyre kevésbé volt alkalmas, új lelkészlak építésébe kezdett, amely sok nehézség árán 1937-ben épült fel. 1941-ben feleségül vette Vajkóczról Rózsa Leona zongoratanárnőt. Házasságukból nem született gyermek.

A II. világháború után nehéz idő köszöntött mindenkire, ez alól a lelkészcsaládok sem jelentettek kivételt. A kiépülő helyi szovjet hatalom számára szükség volt egy nagyobb épületre, ahol meg lehetett tartani a gyűléseket és ünnepségeket, felszólalhattak a városból kiküldött agitátorok. A hatóságok a parókia épületét találták erre legalkalmasabbnak, ezért a lelkésznek családjával együtt ki kellett költöznie onnan, nem sokkal a szovjet bevonulást követően.⁹³ Az egyik korabeli újságban olvassuk: „Kárpátalján 968 klubot és könyvtárat létesítettünk, új népi építkezési módszerekkel.”⁹⁴ Ma már világos, mit jelentettek ezek az „új népi módszerek”: magán- és egyházi tulajdonok kisajátítását, esetleg átalakítását.

⁸⁹ KTÁL, Ungvár, P-1420 fond, I. opisz

⁹⁰ GORTVAY ERZSÉBET: „Övök az érdem...” In.: GORTVAY – DUPKA (szerk.): *Jó pásztor volt. Gecse Endre kárpátaljai mártír tiszteletes emlékezete. Emlékkönyv.* Ungvár–Budapest, 2003. 7.

⁹¹ TÁRCZY LAJOS: *Megemlékezés.* In.: GORTVAY – DUPKA (szerk.): i.m. 25.

⁹² Uo.

⁹³ PASZTELLÁK ISTVÁN: *Emlékeim Gecse Endre gálóczi református tiszteletesről.* In.: GORTVAY – DUPKA (szerk.): i.m. 37.

⁹⁴ TÁRCZY: i.m. 27.

A lelkész családjával együtt földönfutóvá vált. Ettől kezdve tíz éven keresztül hol az egyik, hol a másik hívónél húzták meg magukat.⁹⁵ Az egyházi földeket, így a lelkész használatában levő 30 holdat is, már 1946-ban kimérték a nincsteleneknek, a terménybeszolgáltatást viszont – talán még jobban, mint egy átlagembertől – a lelkésztől is követelték, ráadásul a pap korábbi állami fizetésére sem számíthatott.⁹⁶ Az egyik hívük által nekik fölkínált szobát is el kellett hagyniuk, egy másik házba költöztek, ami ugyan üresen állt, de lakhatatlan volt. Mindössze a kamra és az istálló volt használható belőle.⁹⁷

Erről a következőképpen ír 1954-ben levelében barátjának, dr. Szalóky Lászlónak: „Az ősszel, ha Isten segít, talán már önálló lakásba sikerül költöznünk: egy közfallyal 2 helyiséget létesítünk egy kamrából és istállóból; használt ablakok, vályog már megvannak. Nagy boldogság lenne – oly hosszú idő után – már nem másokkal közösködni, hanem önálló konyha és udvarral rendelkezni.”⁹⁸ A sorokból az elégedetlenkedés és a panasz helyett a remény, a kis dolgoknak is örülni tudás sugárzik. Pedig ekkor Gálócson kívül még két gyülekezetben szolgált. A szomszédos községből, Tarnócról a lelképásztor elköltözött, így Gecse Endre vállalta el az ottani szolgálatokat is, annak filiájával, Botfalvával együtt.⁹⁹ Szolgálati autója nem volt, kerékpáron jutott el szolgálati helyeire, úgy jó időben, mint esőben, sárban, hóban, fagyban. De – felesége szavaival élve – „zokszó nélkül végezte terhes munkáját”.¹⁰⁰

A háború idején több templom is megrongálódott. Állami részről a javítás érdekében semmilyen lépés nem történt, sőt, az épületek rossz állapota alkalmat szolgáltatott volna akár egy-egy gyülekezet felszámolására. Gecse Endre elhivatottságát mutatja: habár neki nem volt saját otthona, nem engedte, hogy az Isten házát elhanyagolják. Elkezdte szervezni a gálócsi, később a környékbeli templomok helyreállítását, miközben maga is adományokból élt.

Mivel több templomot sikerült felújíttatnia, az illetékesek felfigyeltek rá. Még egyházi felettese is megrovásban részesítette, ha nem is közvetlenül a templomfelújításokért. A hatóságok rágalomhadjáratot indítottak ellene, azt állítva: anyagi haszna származik a helyreállításokból.¹⁰¹ 1957. december 12-i levelében így írt erről:

⁹⁵ GECSE ENDRÉNÉ, özv.: *Életrajzunk*. In.: GORTVAY – DUPKA (szerk.): i.m. 19.

⁹⁶ TÁRCZY: i.m. 27.

⁹⁷ i.m. 28.

⁹⁸ SZALÓKY LÁSZLÓ: Ötvenes évek a Kárpátalján. Gecse Endre lelképásztor élete és sorsa. *Reformátusok Lapja*. (XXXIII), 1989. 46. sz. 4.

⁹⁹ GECSE ENDRÉNÉ, özv.: i.m. 19.

¹⁰⁰ Uo.

¹⁰¹ CSIRPÁK EMIL: *Emlékeim anyai nagybátyámról, Gecse Endre egykori gálócsi lelkésze-ről*. In GORTVAY – DUPKA (szerk.): i.m. 13.

„...Nagy szeretettel és odaadással készítettem elő a gálócsi templomszentelést és renoválást: agítáltam, gyűjtöttem, szerveztem, s templom sikeres felszentelése után egy héttel olyan minősíthetetlen és gonosz támadást kaptam, hogy az egész hátralevő életemre kiábrándulttá tett...”¹⁰² Ennek ellenére folytatta tovább munkáját. Másik gyülekezetében, Tarnócon is templomszentelési ünnepséget tartottak még ugyanazon év karácsonyán.

Azt, hogy Gecse Endre szálla volt a hatóságok szemében, a következő eset is tanúsítja. Egyik este a szürkületben hazafelé kerékpározott, amikor arra lett figyelmes, hogy az őt követő teherautó lejjött a kövesútról a gyalogútra, és lámpája már szinte a nadrágját égeti. Az események gyorsan pörögtek: a lelkész ugrott, a kerékpárja csörömpölve az árokba repült. Ha rajta lett volna, valószínűleg ő is ugyanarra a sorsra jut. Az autó nem állt meg, visszatért az út közepére és továbbment. A lelkész összeszedte magát, otthon elmesélte a különös történetet, s a család azt fontolgatta, vajon a sofőr elszunyókált-e, vagy valami más áll a háttérben?¹⁰³ Az eset kísértetiesen hasonlít Romzsa Tódor görög katolikus püspök balesetéhez – annak halál lett a vége.

Gecse Endre mindezek után jobbnak látta, ha fájó szívvel is, de elhagyja Gálócsot. Megpályázta az éppen megüresedő lelkészi állást Huszton, amelybe 1958 májusában iktatta be Gencsy Béla kárpátaljai református püspök.¹⁰⁴ A huszti gyülekezet szeretettel fogadta, de november végén, minden előzmény nélkül, kétszer tartottak nála házkutatást, ellenforradalmi tevékenységre hivatkozva. 1958. december 2-án pedig letartóztatták. A vád ellene: ellenforradalmi izgatás és amerikai kapcsolatok.¹⁰⁵ Körülbelül egy hónapot töltött az ungvári börtönben, tárgyalás nélkül.

1959. január 7-én egy katonai autó hozta halálhírért a feleségének. Azért jöttek, hogy elvigyék őt a temetésre. Mivel az asszony nagyon gyenge állapotban volt, megengedték, hogy vele menjen valaki. Mire Ungvárra értek, már a lelkész nővére is ott volt Csapról.¹⁰⁶ A családtagokat nem engedték közel a halotthoz, csak néhány méter távolságból láthatták. A kezét eltakarták a palástjával, csak az arca látszott. De még így, néhány méterről is látszott, hogy a halántéka kék volt.¹⁰⁷ A hatóságok nem engedték meg, hogy lelkész temesse el, ima nélkül lett elhantolva az ungvári Kapos utcai temetőben.¹⁰⁸

Gecse Endre református lelkésznek azért kellett meghálnia, mert nem volt hajlandó beismerni azt, amivel vádolták:

¹⁰² SZALÓKY: i.m. 4.

¹⁰³ CSIRPÁK: i.m. 14.

¹⁰⁴ GECSE ANNA: A szolgálat vége. Gecse Endre kárpátaljai lelkész halálának körülményeiről. *Reformátusok Lapja*. (XXXIV) 1990. 17. sz. 5.

¹⁰⁵ Uo.

¹⁰⁶ SZALÓKY: i.m. 4.

¹⁰⁷ GECSE ANNA: i.m. 5.

¹⁰⁸ GECSE ENDRÉNÉ, özv.: i.m. 19.

1. *Ellenforradalmi izgatás.* – Az 1956-os magyar forradalom (a szovjet nézőpont szerint ellenforradalom) Kárpátalján is visszhangra talált. Néhány lelkes fiatal, aki szimpatizált a magyarországi eseményekkel, röplapterjesztésbe, fegyvergyűjtésbe kezdett. Ezen ifjak egyik csoportja a gálócsi fiúk közül került ki. Tevékenységüket nagyon gyorsan lefűlelték, s az idősebbeket perbe fogták. Mivel azonban a „legöregebb” is mindössze a 16. életéve körül járt, a hatóságok azt feltételezték, hogy egy felnőtt irányította őket. Erre a szerepre Gecse Endre huszti, korábban gálócsi lelkészt szemelték ki, akinek nagy könyvtára volt, és előszeretettel kölcsönzött könyveket a falu aprajának, nagyjának.¹⁰⁹ Ráadásul a papi hivatást is komolyan vette ateista uralom alatt! Az ügyészségen az egyetlen terhelő bizonyíték a Mein Kampf egyik kötete volt, amelybe bele volt írva Gecse Endre neve. Gecse Anna, a lelkész húga visszaemlékezése szerint a tiszteletes soha nem szerette, ha valaki beleírta nevét a könyveibe. Ez arra enged következtetni, hogy nem is az ő tulajdonában volt korábban a könyv. Az ifjak a kihallgatások során hiába tagadták, hogy a lelkésznek bármi köze is lett volna akciójukhoz.¹¹⁰

2. *Amerikai kapcsolat.* – Nemcsak az amerikai kapcsolattartással, de kémkedéssel is vádolták. Ennek „bizonyítéka” az volt, hogy mikor Gecse Endre 1958 májusában Husztra került lelkésznek, a gyülekezet új pásztorát egy papi palásttal ajándékozta meg, és a palást anyaga Amerikából származott.¹¹¹

A lelkész egy hónapon keresztül volt vizsgálati fogságban, de nem volt hajlandó együttműködni az illetékes szervekkel, illetve elismerni a vádakát. Pasztellák István, egyike a gálócsi perbe fogottak közül, megemlíti, hogy kérte, szembesítsék a lelkésszel, s ki fog derülni: a tiszteletesnek semmi köze nem volt az ő tevékenységükhöz.¹¹² A szembesítésre nem került sor, de 1959. január 9-i kihallgatása során mutattak neki egy jegyzőkönyvet, amelyben volt egy orvosi igazolás is. E szerint Gecse Endre szívélegtelenségben meghalt.

Tehát ez a hatósági változat a lelkész halálának körülményeiről. A halántékán látott kék foltok azonban másra utalnak: a vallatótisztek kihallgatás közben talán túl nagyot ütöttek. S ha mérlegeljük, hogy a hatóságok érdekeit a lelkész halála vagy egy nagyszabású kirakatper szolgálta volna-e jobban, utóbbi a valószínűbb. Ez azt a föltevést támasztja alá, hogy Gecse Endre halála nem volt előre kitérvelt, s az orvosi jelentésben szereplő halálokat csak az eltussolás végett találták ki.

¹⁰⁹ PASZTELLÁK: i.m. 38.

¹¹⁰ i.m. 39.

¹¹¹ GECSE Anna: i.m. 5.

¹¹² PASZTELLÁK: i.m. 39.

A lelkész feleségének el kellett hagyni a huszti parókiát. Nyugdíjat nem kapott, zongoraórákat adott, s organista volt a helyi református és katolikus gyülekezetben. Később elköltözött a Csehszlovákiában élő édesanyjához. Húga, Anna 1971-ben költözött át Magyarországra családostul. Onnan kérték a lelkész exhumálását, de azt indoklás nélkül elutasították.¹¹³ Csak a Szovjetunió felbomlása után, 1992-ben sikerült hamvait elvinni Ungvárról szülőfalujába, Gálocsba.

IRODALOM

- BOTLIK József: *Közigazgatás és nemzetiségi politika Kárpátalján II. 1939–45*. Nyíregyháza, 2005.
- BOTLIK József – DUPKA György: *Ez hát a hon... Tények, adatok, dokumentumok a kárpátaljai magyarság történetéből 1918–1991*. Mandátum–Universum, Budapest–Szeged, 1991.
- DUPKA György: *Kárpátaljai Magyar Gulág-lexikon. Lefejezett értelmiség 1944–1959*. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 1999.
- FORGON Pál: *Ott voltam, ahol a legszebb virágok nyílnak. Egy kárpátaljai magyar református lelkész a gulágon*. Kálvin Kiadó, Bp., 1992.
- GECE Anna: *A szolgálat vége. Gecse Endre kárpátaljai lelkész halálának körülményeiről. Reformátusok Lapja*. XXXIV. évf. (1990), 17. sz. 5.
- GORTVAY Erzsébet – DUPKA György (szerk.): *Jó pásztor volt. Gecse Endre kárpátaljai mártír tiszteletes emlékezete. Emlékkönyv*. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2003.
- GULÁCSY Lajos: *Mélységből a magasba. Bizonyágtétel az elmúlt időkről*. Kárpátaljai Református Egyház Sajtóosztálya, Ungvár, 2000.
- HORKAY Barna: *A Keleti Baráti Kör. Képek a kárpátaljai ébredésből*. Kom Over En Help Alapítvány, 1998.
- DUPKA György: *Koncepciós perek magyar elítélteinek emlékkönyve 1944–1955*. Intermix Kiadó, Budapest–Ungvár, 1993.
- KOVÁCS Zoltán: *Bilíncsben is békességben Istennel. Szibériai rabságom története*. A Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, Bp., 1990.
- PEYER – MÜLLER, Fritz: *A Kárpátaljai Református Egyház története a két világháború között – kitérővel a jelenre*. Református Zsinati Iroda Tanulmányi Osztálya, Bp., 1994.
- SZALÓKY László: *Ötvenes évek a Kárpátalján. Gecse Endre lelkipásztor élete és sorsa. Reformátusok Lapja*. (XXXIII. évf.), 1989. 46. sz. 4.
- ZIMÁNYI József: *Tűzszloppoddal a jéghegyek között*. Éjféli Kiáltás Misszió, Bp., 2006.

Levéltári forrás

Kárpátaljai Területi Állami Levéltár (KTÁL), Ungvár, P-1420 fond, I. opisz.

¹¹³ GECE Anna: i.m. 5.